

Att ge röst åt de tysta: Sara Lidman och litteraturens makt

Berättelse

En barndom som blev ett språk

Sara Lidman föddes den 30 december 1923 i Missenträsk, en undanskymd by i Västerbotten. Familjen levde av jordbruk och skog och var djupt religiös. Av just dessa ingredienser – den norrländska dialekten, bibelns högtidliga tonfall och en egen poetisk rytm – formade hon med tiden ett så personligt skriftspråk att eftervärlden gav det ett eget namn: "lidmanska". Att en hel litterär stil bär en författares namn säger något om hur stark hennes röst skulle bli.

Som ung drabbades hon av tuberkulos, på den tiden en fruktad sjukdom. Sjukdomen tvingade henne till långa vistelser på sanatorium, men där fanns bibliotek, vilket innebar att den påtvingade vilan också blev en bildningsresa. Trots motgången tog hon studentexamen och blev filosofie kandidat i språk vid Uppsala universitet 1949.

Genombrottet

År 1953 kom debutromanen *Tjärdalen*, som mot alla förväntningar blev en försäljningssuccé. Berättelsen kretsar kring fattigdom och moraliskt ansvar i en norrländsk by, och redan här märks det som skulle bli hennes signum: medkänslan med den lilla människan. Två år senare följde *Hjortronlandet*. Sara Lidman var nu en av de mest lästa författarna i efterkrigstidens Sverige.

Världen utanför byn

Men Sara Lidman lät sig inte begränsas av barndomens landskap. I början av 1960-talet bodde hon i Sydafrika och Kenya. I apartheidens Sydafrika, där lagen skilde människor åt efter hudfärg, inledde hon en relation med en svart man – något som var förbjudet. År 1961 greps hon. Erfarenheten skärpte hennes blick för orättvisor, och under Vietnamkriget blev hon en av de mest hörbara rösterna i den svenska fredsrörelsen.

Å ena sidan var hon alltså en hyllad romankonstnär, å andra sidan en stridbar samhällsdebattör. För Sara Lidman fanns ingen motsättning. År 1968 gav hon ut *Gruva*, där hon lät arbetarna vid LKAB själva skildra sin slitsamma vardag. När den stora gruvstrejken bröt ut året därpå menade många att boken hade gett arbetarna mod – även om strejken följaktligen knappast berodde på henne ensam. När hon höll tal på ett strejkmöte avskedades hon från det tv-team hon arbetade för. Trots detta tog hon aldrig tillbaka ett ord.

Hemkomst och livsverk

Från 1975 återvände hon till barndomshemmet för att vårda sina åldrande föräldrar. Där skrev hon sitt mest ambitiösa verk, den så kallade Jernbanesviten: sju romaner som mellan 1977 och 1999 följer tre generationer medan järnvägen och det moderna samhället långsamt förvandlar Norrland. Verket band på så vis ihop hela hennes liv – den lilla byn och de stora samhällsfrågorna.

År 1980 tilldelades hon Nordiska rådets litteraturpris för *Vredens barn*. Sara Lidman dog den 17 juni 2004 i Umeå, 80 år gammal. Hennes författarskap visar att litteratur kan vara mer än underhållning: den kan ge röst åt dem som annars förblir tysta.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
undanskynd	som ligger avsides, inte syns
högtidlig	allvarlig och fin i tonen
eftervärlden	de människor som lever efteråt
signum	tydligt kännetecken för någon
medkänsla	förmåga att känna med andra
begränsa	sätta gränser för, hindra
stridbar	som gärna kämpar och tar strid
samhällsdebattör	person som offentligt diskuterar samhällsfrågor
motsättning	när två saker står emot varandra
skildra	beskriva, måla upp i ord
avskeda	ge någon sparken från arbetet
ambitiös	som vill nå högt och kräver mycket

Läsförståelsefrågor

1. Vad menas med "lidmanska", och varför fick stilen det namnet?
 1. Ett språk hon uppfann för att ingen skulle förstå henne.
 2. Hennes personliga skriftspråk, så eget att det döptes efter henne.
 3. En dialekt som bara talas i Uppsala.
2. Hur kunde sjukdomstiden bli något positivt för Sara Lidman?
 1. Hon träffade sin framtida förläggare på sanatoriet.
 2. Hon fick tid och tillgång till böcker, vilket gav henne bildning.
 3. Hon lärde sig arbeta i en gruva.
3. Vad var det gemensamma draget i hennes tidiga romaner?
 1. Medkänslan med den lilla, fattiga människan.
 2. Spännande historier om kungar och krig.
 3. Berättelser om livet i storstaden.
4. Varför greps Sara Lidman i Sydafrika?
 1. Hon hade hållit tal mot Vietnamkriget.
 2. Hon hade skrivit boken *Gruva*.
 3. Hennes relation bröt mot apartheidlagarna.
5. Hur beskriver texten förhållandet mellan hennes roll som romanförfattare och som samhällsdebattör?
 1. Hon tyckte att de två rollerna inte gick ihop.
 2. För henne fanns ingen motsättning mellan dem.
 3. Hon slutade skriva romaner för att bli debattör.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Jernbanesviten består av sju romaner.
 2. *Gruva* gavs ut samma år som den stora gruvstrejken.
 3. Sara Lidman bodde i både Sydafrika och Kenya på 1960-talet.
 4. Hon talade flytande franska.
7. Texten säger att boken *Gruva* "gav arbetarna mod", men att strejken "knappast berodde på henne ensam". Hur ska man förstå den här balansen? Förklara med egna ord.
8. På vilket sätt "band Jernbanesviten ihop hela hennes liv"? Använd information från flera delar av texten.
9. Varför kan man säga att Sara Lidmans grepp i *Gruva* – att låta arbetarna själva tala – passade hennes hela hållning som författare?

10. Vilket pris fick hon 1980, och för vilken roman?
11. Texten avslutas med att litteratur “kan ge röst åt dem som annars förblir tysta”. Ge två exempel ur texten som visar att Sara Lidman gjorde just detta.
12. Vad menas med att hon var en “stridbar samhällsdebattör”? Förklara ordet och ge ett exempel ur texten.

Diskussionsfrågor

- Texten hävdar att litteratur kan “ge röst åt dem som annars förblir tysta”. Håller du med? Kan böcker verkligen förändra samhället?
- Sara Lidman förenade konstnärskap med politisk kamp. Bör konstnärer ta ställning i samhällsfrågor, eller ska konst hållas fri från politik? Argumentera för båda sidor.
- Hennes barndomsmiljö präglade hela hennes författarskap. På vilket sätt har den plats där du växte upp format vem du är?
- **Skriv (5–6 meningar):** Skriv en kort text om en person, från ditt hemland eller någon annanstans, som har använt ord – böcker, sånger eller tal – för att kämpa för andra människor. Förklara vad personen gjorde och varför det betydde något.